

Bakının Qız qalası

Min illərdir tarixə yoldaşlıq, Bakıya sirdaşlıq edir. Nə dəqiq tikilmə tarixini bilən var, nə adının niyə Qız qalası olduğunu izah edən. Bircə dəqiq bildiyimiz odur ki, min illərdir sinəsini Bakının küləyinə sipər edib, məğrur duruşu, heyranedicə qaməti ilə hələ də gələnləri, görənləri özünə heyran edir. Yüz illərdir ki, daşdığı "Bakının rəmzi" titulu ilə min il bundan sonra da özündə saxlayacaq. Bu gün Bakıya gələnlər xaricə qonaqların, turistlərin, hətta Bakıya ilk dəfə qədəm qoyan Azərbaycan vətəndaşlarının ən birinci üz tutub getmək istədiyi yer Qız qalasıdır. Xatırladaq ki, dünyanın müxtəlif yerlərində, eləcə də qardaş Türkiyədə də, qədim İstanbulda da eyniadlı qala var.

Dünyada ən möhtəşəm tanınmış Qız qalası isə Bakının qədim qala divarlarının (İçərişəhərin) cənub-şərq hissəsində əbədi məskən salmışdır.

Bəri başdan qeyd edək ki, Azərbaycan ərazisində eyniadlı tarixi abidələrin sayı onlardır. İsmayılı, Şəki, Şamaxı, Qəbələ, Oğuz, Qazax, Yardımlı, Gədəbəy, Naxçıvan Muxtar Respublikası və Qarabağ ərazisində də Qız qalaları mövcuddur. Niyə məhz Qız qalası? Qız, qadın millətimiz üçün həmişə namus, qeyrət rəmzi olub.

Azərbaycanda mövcud olan Qız qalalarının hamısı istinasız olaraq müdafiə qalalarıdır. Müharibələr zamanı düşmənlər qızgəlinləri ələ keçirib namuslarına ləkə salmasınlar, şanlarına kəsir gətirməsinlər deyərək, şəhər başçıları, səlahiyyət sahibləri onları mühafizə etmək məqsədilə qalaları tikdirib, döyüşlərdən əvvəl onları qalalarda yerləşdiriblər. Bu məqsədlə tikilmiş qalalar daha çox müqəddəslik funksiyasını yerinə yetirdiyi üçün Qız qalası adlandırılıb. Eyni zamanda qalaların divarlarının qalınlığına, odan, sudan, hər cür belədən qorunmaq üçün davamlılığına da xüsusi önəm verilmişdir.

Qız qalasının tarixi ilə bağlı mübahisələr hələ də səngiməyib. Bəzi tarixçilər qalanın yaşının Şumer dövründən başladığını iddia edirlər. Amma Qız qalasının XII əsrdə tikildiyini sübut etməyə çalışsalar da az deyil. Qala divarları üzərindəki bir kitabədə isə ərəb dilində "Davudun oğlu Məsudun qülləsi" yazılıb.

Bəzi tədqiqatçılar bu şəxsin Qız qalasını tikdirən feodal hakim olduğunu ehtimal edirlər. Lakin bu cür lakonik məzmunlu kitabələrdə, adətən, memarların adının qeyd edildiyi nəzərə alınsa, Davudun oğlu Məsudun Qız qalasını inşa edən memar olduğunu söyləmək mümkündür. Kitabənin yazı üslubu və xətti XII əsr yazısına yaxın olduğuna görə Qız qalasının məhz bu dövrdə tikildiyi ehtimal edilir. Digər tərəfdən, bir çox alimlərin fikrinə görə, Kufi yazılarından X-XII əsrlərdə istifadə olunduğu üçün qalanın üst qatı həmin əsrlərdə inşa olunduğu bildirilir. Lakin bəzi alimlər bu fikirlərin səhv olduğunu deyirlər.

Qala maili qaya üzərində inşa edildiyindən, hündürlüyü şimaldan 31, cənub tərəfdən 28 metrdir. Qalanın dəniz tərəfdən kontrfors adlanan, böyük, uzun-

sov bir dayaq divarı vardır. Şimal tərəfdən Qız qalasının divar səthi girintili-çıxıntılıdır. Divarlarının qalınlığı 5 metr təşkil edir. Qalanın dənizə doğru divarında mazğallar (pəncərə) düzəldilmişdir. Qalın qala divarlarında açılmış mazğallar içəriyə doğru genişləndiyi üçün həm qalanın içini işıqlandırır, həm də təmiz hava axını ilə təmin edir.

Qalaya yeganə giriş yolu onun Qərb tərəfində, Yer səthindən 2 metr hündürlükdə və 1,10 metr enində olan tağlı qapı keçidindədir. Hazırkı giriş qap-

hürülmüş pillələr vasitəsilə saxlanılır. Əvvəllər birinci iki mərtəbə arasında əlaqə, yalnız tavanda olan dairəvi boşluqdan kəndir nərdivan və ya ip vasitəsilə həyata keçirilirmiş. Keçmişdə qapının ağzındakı qayalıqda bir neçə quyu olmuşdur.

Qız qalasını maraqlı edən cəhətlərdən biri də qalının içərisində su quyusunun olmasıdır. Diametri 0,7 metr olan bu quyu qalının cənub-şərq divarı istiqamətindədir. Quyunun ümumi dərinliyi 22,5 metrdir. Kolbanı xatırladan quyunun ağzı qalının üçüncü mərtəbəsinə açılır. Təhlükəsizliyin təmin edilməsi məqsədilə quyu qala divarı içərisində gizlədilmişdir. Quyudan tapılmış maddi-mədəniyyət qalıqları XII əsrdən başlayaraq ondan istifadə olunduğunu göstərir. Dəniz suyu səviyyəsi ilə heç bir əlaqəsi olmayan quyunun suyu kimyəvi analiz edilərək içməli olduğu müəyyənləşmişdir. Qalada su quyusunun olması faktı da qalının müdafiə xarakterli olması ehtimalını xeyli gücləndirir.

Qız qalası və Şirvanşahlar sarayı arasında gizli yeraltı yo-

pısı 1859-cu ildə quberniya mərkəzi Şamaxıdan Bakıya köçürüldüyü zaman açılmışdır. Qapının açılması ilə qalının cənub-qərb divarı daxilindəki sanitar qovşaq sistemi pozulmuşdur. Həmin dövrdə çar Rusiyası qaladan bir müddət anbar, daha sonra ətrafına hasar çəkərək mayak kimi (göz qülləsi) istifadə etmişdir.

Qala səkkizmərtəbəlidir. Yonulmuş daşlarla tikilmiş mərtəbələr tağbənd formalı tavanlarla örtülmüşdür. Tavanların ortasında dairəvi boşluqlar var. Boşluqlar şaquli xətt istiqamətindədir və yaşlı sakinlərin söylədiklərinə görə birinci mərtəbədə yuxarıya doğru baxan insan bu boşluqlardan səmanı görə bilirmiş.

Qalının birinci mərtəbəsinin hündürlüyü 3, digər mərtəbələrinin hündürlüyü isə orta hesabla 2,5 metrdir. Birinci mərtəbədə başqa, mərtəbələrarası əlaqə divar qalınlığında

lun məhz su quyusunun aşağı hissəsindən başlanması ehtimal olunur. 1982-ci ildə İçərişəhərin şərq tərəfində aparılan gənişmiqyaslı arxeoloji qazıntılar nəticəsində aşkar edilən ilk yeraltı yol Orta Əsrlərdə Bakının mərkəzi ticarət küçəsi sayılan Şamaxı qala qapısından başlayıb Salyan darvazasına doğru gedən baş küçənin şərq tərəfində şimal-cənub istiqamətində yerləşir. Maraqlıdır ki, bu yolun xətti XIV əsrdə tikilmiş Multani karvansarasının altından keçərək Qız qalasına doğru gedir.

Diqqətçəkən məqamlardan biri də qalının gövdə hissəsində 32 çıxıntının olmasıdır.

1964-cü ildən muzey kimi fəaliyyət göstərən Qız qalası 2000-ci ildə UNESCO-nun Ümumdünya İrs Siyahısına salınmışdır.

Hazırladı:
Elşən QƏNİYEV,
"Azərbaycan"